

Küçük Korkunçtur*

Max More**

Giriş

Dev şirketler ulusal hükümetleri kontrol ediyorlar. Birleşik devasa varlıklar, çalışanlarını sıkı disiplinleri altında tutuyorlar, tüketicilerini kontrol ediyor ve daha küçük rakiplerini ortadan kaldırıyorlar. Gezegen birkaç megaşirketin yönetimine girinceye kadar, zengin daha zengin, büyük daha büyük olmaktadır.

King Kong kapitalizmi hakkındaki bu uyarıları, on yıllardır, Marksistlerden ve diğer devletçilerden işitiyorduk. Bireysel girişim ve küçük şirketler için gelecek daima yokoluş getirmektedir. 1980'lerden beri "cyberpunk" olarak bilinen bilim kurgunun yeni ve popüler bir formu, popüler imgelemede bu kanıtı yeniden güçlendirdi. William Gibson'un *Neuromancer*'ı gibi kitaplar, ekonomik sistemimizin tamamıyla kimliği belirsiz (faceless) birkaç megaşirketin denetimine gireceğini ifade etmektedir. Serbest pazar ekonomisinin en önemli unsurlarından birisi, gücü yaygın bir alanda dağıtacağı beklentisidir. Fakat bizi zorlayan gelecek imajı, eğer karşı konulamazsa, bu beklentiyi

yokedecektir. İronik bir şekilde, sonuç, hayal edilebilen en fazla tekelci, bürokratik kurum olan devletin daha fazla müdahalesi için bir çağrı olacaktır.

Serbest pazarların gerçekten nasıl çalıştığını bilenler, ekonomik teori ve tarihle ilgili bu korkunç tahminlere karşı uzun cevaplara sahiptirler. Doğrudan hükümetin sahipliği ya da yardımlar, yasal ayrıcalıklar, ticari korumalar ve benzeri hükümet müdahaleleri olmadan zararlı tekellerin oluşma ve yaşama şanslarının çok az olduğunu biliyoruz. Serbest pazarın modern düşmanları, gelişen teknolojinin, kaçınılmaz bir şekilde megaşirketler ve tekelleşerek kuralları değiştirdiğini iddia etmektedir.

Tam tersine, teknolojik değişimle uyumlu, belirli bir büyüklükteki firmaların analizi çok farklı ve daha heyecan verici bir resmi ortaya çıkarmaktadır.

500 milyon zamandan fazla bir yıl önce, cinsel üremenin ortaya çıkışının işaretleri ile, Cambrian Patlaması (750-500 milyon yıl önce yaşanmış bir zaman dilimi-ç.n) yeni yaşama biçimlerinde yaygın bir artışı da beraberinde getirdi. İlk kabuklu yaratıklarla birlikte çok hücreli organizmalar ortaya çıktı (deniz anası, asalaklar ve kurtlar). 21. yüzyıla girerken, teknolojik değişim başka bir tür ekosistem, ekonomi üzerinde benzer bir

---

** Marina Del Rey'deki (California) Extropy Enstitüsü'nün başkanı. Kendisine more@extropy.org adresinden ulaşılabilir.

etki yaratacaktır. İleri düzeyde birliktelikler kurmuş şirketlerin beklentisinin aksine, örgütsel biçimlerin hızla çoğalmasını göreceğiz. Başarının anahtarları, aşırı büyüklük değil, esneklik, çeviklik, cevap verebilme hızlılığı, reform yeteneği, uyarlanabilirlik, çözülme ve yeni iş yapıları için yeniden birleşmedir. Bu değişimler zaten devam etmektedir.

Gelecek yüzyılın piyasalarında ne tür bir ortak çevrenin doğacağını anlamak için şu iki soruyu cevaplamamız gerekir:

- Firmaların büyüklüklerini hangi ekonomik güçler belirler?

- Bilgi teknolojisi bu güçleri nasıl etkileyecektir?

Birinci sorunun cevabı ekonomist Ronald Coase'un işlem maliyetleri teorisinde yer alır. İkinci sorunun cevabı internet ve girişim kaynak planlama yazılımı olarak adlandırılan güçlü yeni iş yazılım biçimleri üzerinde yükselebilir.

Firmanın Büyüklüğü

Firmalar niçin birincil bir konuma sahiptirler? Ve niçin belirli bir ölçüye kadar büyürler? Ronald Coase bu sorulara cevap arayan ilk isim olduğu için Nobel ödülü kazandı. Coase'un cevabı "işlem maliyetleri" (transaction costs) kavramını içerir. Her hangi bir üretim uğraşısı için bireylerin neden bir firma kurmak yerine, birbirleri ile basitçe sözleşme yapmadıklarını merak edebiliriz. Bireyler bir firma içinde eylemleri birleştirmek yerine neden tamamen dağınık bir tarzda imalatı gerçekleştirmezler?

Sorun şu ki, her türlü değiş tokuş işlemi için görüşmeler ve sözleşme yapmak zaman ve enerji tüketir. Her zaman yeni bazı şeyler yapılır ve sözleşmeler yeniden görüşülmek zorundadır. Bu işlem maliyetleri üretimi sıklıkla zor ve pahalı yapar. Siz sadece garajınızı boyatmak istiyorsanız, boyacı ile bireysel bir anlaşma yeterli olacaktır. Boyacı ile bir şirket kurmanız anlamsızdır. Ama, siz uzun bir dönem boyunca değişik binaları boyacı ve onun 20 arkadaşı ile birlikte bo-

yamak isterseniz, bir şirket kurmak ve personel çalıştırmak anlamlı gelebilir.

Carl Dahlman birkaç tür işlem maliyeti tanımladı. Araştırma ve bilgi maliyetleri, kendileri ile her bir görev için sözleşme yapılacak doğru insanları bulmada zorluklar içerir. Pazarlık ve karar maliyetleri her bir iş için terimler üzerinde bir uzlaşmaya varmada zaman ve enerji harcamayı gerektirir. Politika ve yürütme maliyetleri her bir bireysel sözleşme ile uyumu sağlamak için harcamalar gerektirir. Bireyler bir firma kurduklarında, tek bir istihdam sözleşmesi, bu kompleks sözleşme serilerini yeniden kurar. Sözleşme, personelin, belirli bir bedel karşılığında, belirli sınırlar içerisinde, işveren ya da girişimci ne söylerse hemfikir olduğunun ifadesidir. Pazarda yapılan sayısız sözleşme müteşebbisin kontrolünde yerini alır.

Firmalar, firma içindeki araştırmalar ve emek ilave aktivitelerini örgütleme maliyetleri bu faktörlerin piyasadaki sözleşme maliyetlerinden daha az olduğu müddetçe büyümeye devam edeceklerdir. Firma, büyümesini, bir işlemin düzenleme maliyetininin, bu işlemin pazar işlemlerinin içerdiği maliyete eşit olduğu noktada durduracaktır.

Firmalar belirli koşullar altında büyüme eğilimindedir. Eğer çalışanlar birbirine daha yakın iseler, onları organize etmek daha kolay olur. Endüstriyel devrimde insanların şehirlere göç etmesi şirketlerin büyümesine yardımcı olmuştur. Hükümet politikası da büyüyen firmaların lehine işlem maliyetlerini düşürebilir. Örneğin satış vergileri firma içerisindeki aktiviteler üzerine değil, pazar işlemleri üzerine yüklenir. Daha yüksek satış vergisi, ortak ekonomik örgütlenme için daha fazla maliyet avantajı demektir.

Teknoloji ve İşlem Maliyetleri

Teknolojik değişim, büyük oranda işlem maliyetlerini düşürebilir ve bu şekilde firmanın büyüklüğünü etkiler. Coase, telefon gibi bir icadın firmanın ölçüğünü büyütebileceğine işaret etti. Telefon bunu geniş bir alana dağılmış bireyleri örgütlemeyi daha kolaylaştırarak yapar. Yine de, Coase'un

belirttiği gibi, her icad sadece örgütün dahili maliyetlerini değiştirmeyecektir, fakat aynı zamanda fiyat mekanizmasının kullanım maliyetlerini de etkileyecektir. Büyüyor ya da küçülüyor olsalar da firmalar daha büyük etkilere bağımlıdır. Bugünün hızlı değişim dünyasında, internet ve gittikçe artan güçlü iş yazılımı, teknoloji zaten firmaların optimal büyüklüğünü ve iş ekosisteminin görünümünü değiştirmektedir.

Teknolojinin firmalar üzerindeki etkisini görmek için geleceğe bakmamıza gerek yok. Yirmibeş yıl önce, tepedeki 500 şirket, çalışanların %20'sini istihdam ediyordu. Şimdi bu oran sadece %10'dur. Pek çok gözlemci, e-mail kullanımının yaygınlaşmasının dikey hiyerarşileri yataylaştırdığına işaret etmektedir. Bu şirketler para akışı açısından önceki durumlarına göre daha büyümüş olabilirler. Fakat tepe yöneticiler ile daha alt düzeydeki uygulayıcılar arasındaki iletişim katmanlarının sayısı azalmıştır. Bazı hızlı ilerleyen (fast-paced) teknoloji firmaları çalışanlarını yüksek düzey planlayıcıları ile doğrudan aktif bir ilişkiye geçmeleri için teşvik etmektedir. Lotus Notes ve "groupware" gibi bilgisayar yazılımının ünlüleri, çalışan grupların daha az araçlarla iletişim kurmalarını olanaklı kılmaktadır.

Teknolojinin iki alanı, iş organizasyonları üzerinde, hiyerarşilerin yataylaşmasında, yenilikçi iş yapılarını olanaklı kılmada ve sabit, dev kuruluşların yerine geçici, esnek çalışma grupları geliştirmede en güçlü etkiye sahip olacaktır.

Bilgisayar ağları hızla gelişen interneti içerir. Bilgisayar sayısı ve kullanıcıları artarken internetin faydası artar ve ağ genişler. Sadece az sayıdaki insan fax makinalarına sahipken, makinalar çok yararlı değildi. Makinalar her yerde yaygınlaşınca makinaların yararı da müthiş bir şekilde arttı. Benzer bir şekilde, sadece birkaç fizikçi dünya çapında Web'i kullandığında bunun yararı oldukça sınırlıydı. Milyonlarca birey ve on binlerce işyeri sisteme girince, gün geçtikçe pek çoğumuz interneti vazgeçilmez

bulmaya başladı. Ağ genişlerken, internetin faydası daha hızlı büyüyecektir.

İnternet ile birlikte, işyerleri "intranet"ler ve "extranet"ler geliştiriyorlar. Intranetler sadece firma içinde kullanılabilen bilgisayar ağlarıdır. Bu ağlar şirket bilgilerinin kolay ve etkili paylaşımını, aktivitelerin izlenmesini ve düşünsel iletişimi olanaklı kılar. Extranetler bir şirketin internet bağlantılarını ilgili firmalara, müşterilere ve ortaklarına ulaştırır. Extranetler ve internet pazardaki maliyetleri düşürürken intranetler şirket içerisindeki işlem maliyetlerini düşürür.

Dramatik Verimlilik Kazançları

Girişim sistemleri, iş dönüşümlerine bilgisayar ağlarının kullanımını ilave eder. Girişim sistemleri girişim kaynak planlaması (GKP) yazılım biçimini (ve stok-zincir yönetimi ve satış-etki yazılımı gibi ilişkili paketleri) üstlenir. Bir şirket GKP yazılımı kurduğunda, bu sadece iş yazılımının başka bir parçasının koşturması değildir. Bu bir iş modeli - bu programın yapısında somutlaşmış bir iş yapma yöntemi - kurmadır. Girişim sistemleri bir şirketin raporlarını, satış ve dağıtımını, finansını, imalatını, hizmetini, envanter ve stoğunu ve insan kaynaklarını organize eder ve birleştirir. İşyerleri gün geçtikçe devasa verimlilik kazançları amacıyla bu programları kuruyorlar. Bir şirket, bütün ürünlerini yeniden ücretlendirmek için harcadığı zamanı beş günden beş dakikaya, kredi kontrollerini yirmi dakikadan 3 saniyeye düşürebilir ve ürünlerini iki hafta yerine 24 saatte nakledebilir.

Bilgisayar ağlarının birleşmesi ve gelişmesi ve girişim sistemleri, işlem maliyetlerini azaltarak kuruluşların şeklini değiştirmektedir. Şirketler çok büyük görünürken bile, gelirleri açısından ölçüldüğünde, görece olarak çok az insan istihdam etmektedirler. Artan oranda "içi boş" (hollow) olmaktadır. Örneğin Dell Computer geleneksel üretimden büyük oranda farklıdır. Bu şirket, sadece bilgisayar parçaları üretmemekle kalmayıp, düşük kalite parçalar da satın almamaktadır. Bunun yerine alt sistemler satın

almakta ve onları bir bilgisayar düzeneğinde birleştirmektedir. Dell, imalat yapmadığından, siparişlerini hızlı bir şekilde yerine getirebilir. Girişim sistemi sayesinde, sekiz gün gibi (rakipleri için bu sürenin iki ay olduğu düşünülürse) inanılmayacak kadar düşük bir zamanda envanterini çıkarır.

Bazı şirketler o kadar dağıntıktırlar ki, bu şirketler ürünlerini herhangi bir noktada bile asla tek bir merkez altında toplamazlar. 80 milyon dolar geliri olan bir moda aksesuarı şirketi sadece üç personel çalıştırmaktadır. Bu şirket mallarının üretimi, paketlerin dizaynı, dağıtımını ve satışı için diğer firmalar ve bireylerle anlaşma yapar. Otomobil endüstrisi benzer bir değişimi denemektedir. Modern bir fabrika monte edilmemiş parçalarla son derece uyumlu olacaktır.

Şirketlerin sadece içleri boşalmamakta, aynı zamanda örgütsel yapıları da daha geçişgen olmaktadır. Daha önce de işaret ettiğim gibi, e-mail ve intranetler çalışanlara kolay ve doğrudan iletişim olanakları sunmaktadır. Intranetler, aynı zamanda, herkese, yönetimin aracılığına gerek olmadan şirket bilgilerine kolay giriş imkanı vermektedir. Parça aktivitesi devam ederken, bilgi akışı geliştiği için, şirket yapısını çözmek daha kolay hale geldi. Çoğunlukla özerk geçici çalışma grupları bir sonuçtu. Geleneksel şirketler sıkı örgütsel hiyerarşilerini korumaktadır. Her çalışan bir üste ve o üst daha yüksek derecedeki bir başka üste sahiptir. Çalışanlar, artan oranda, sabit bir patron olmadan, bağımsız çalışma grupları oluşturmaktadır. Kuruluş içerisindeki iş üniteleri, sanki kendi servisleri için rekabetçi tekliflere sahip bağımsız firmalarmış gibi, birbirleri ile ilgilenmektedir. Bu durum bazen "intrapreneurship" (bir işçinin işletmede bazen bir ölçüde bağımsız girişim insiyatifine sahip olması-çn) olarak adlandırılmaktadır.

İçi boş kuruluşlar, kaynak sağlayan bağımsız iş üniteleri ve bir ölçüde bağımsız çalışanlar (intrapreneurs) şirket çevresini dönüştürmek için diğer eğilimlere katılır.

Geçici çalışanlar ve serbest süvariler örgütsel esnekliği artırır. Geçici ajanslar, insan gücü servisleri, şimdi, herhangi bir özel şirketten daha fazla insan istihdam etmektedir. İnternet ulaşımı ilerler ve ağ genişlerken, insanlar için evde bilgisayarının başında çalışmak gittikçe bir alternatif haline gelmektedir. Bu alternatifler artarken şirketin büyüklüğü sıklıkla daha az çekici olmaktadır. Daha çok şirket çalışmalarını, esnekliklerini ve ilgi odaklarını arttırarak, yeni kuruluşlara uydurmaktadır.

Bilgisayar ağları kapasitelerini yaymaya ve genişletmeye devam etmektedir. Web üzerinde bütün ses ve video görünümünü bulabiliriz. Tam bir telekonferans işlemi gerçekleştirmek olanaklıdır. Çok geçmeden, fiziksel yakınlığı gereksiz kılan gerçek buluşmaların olabildiği bir noktaya teknolojik gerçekliğin ulaştığını göreceğiz. Bireyler net üzerinde birbirini araştırarak, girişim sistemlerini kullanarak rafsız işyerleri kuracak ve sonra, iş bitince, belki de yüz yüze hiç görüşmediği çalışma grubuna son verecektir.

Büyük, durağan, dayanıklı kuruluşlar ortadan kaybolmayacaktır. Fakat şirket çevresi üzerindeki hakimiyetleri son bulacaktır. İşin yeni yüzü çok daha değişik görünecektir. Büyük kuruluşlar, çok az personel ya da üretim avantajları ile çok yüksek gelirlere ulaşan kuruluşlar, tek bir proje için oluşturulan geçici firmalar (oldukça kompleks olabilen) ve yarı bağımsız çalışma gruplarını içeren takım yıldızları göreceğiz. Varolan büyük şirketler, bu şirket dönüşümlerinin ortaya çıkışı ve gelişmesine izin veren kültür ve standart yaratılması gibi değerli bir rolü yerine getirebilir.

Hükümet: Yolun Dışında Kal

Hükümetler bu süreci yavaşlatabilirler fakat teknolojik değişimin gücünü durduramazlar. En iyi yol hükümeti bu yeni iş formlarının dışında tutmaktır. Hükümetler satış vergilerini düşürerek de yardımcı olabilirler. Satış vergisi bir şirket içinde değil, şirketler arasındaki bir değişimde ödenir. Bu, aktiviteleri organize etmek için, şirketleri pazarda daha

büyüyen vergi için anlaşma yerine, vergiyi daha ekonomik yapar.

General Electric'in ya da Microsoft'un vatandaşları olmayacağız. Gelecekte, büyük şirketler muhtemelen varlıklarını sürdürmekle birlikte, bu şirketler ekonominin temel yönlendiricileri olmayacaklardır. Tam tersine, işlem maliyetlerindeki düşüşler, bilgisayar ağlarındaki genişleme ve off-the-shelf sürecini kullanarak hızla bir iş yaratma olanağı daha değişik ve esnek iş çevrelerine doğru bugünün eğilimini arttıracaktır. Serbest pazarlar King Kong kapitalizmini değil, fakat değişen dinamik örgütlerin bir ağını getirecektir. Daimi kuruluşlar 21. yüzyılın iş ekolojisindeki pek çok türden sadece birisi olacaktır.

Pazar herhangi bir insandan daha katıdır. Bu nedenle ortaya çıkan bu ekonominin bütün detaylarını tahmin edemeyiz. Yine de

eğilim, açık bir şekilde, sertlikten değil esneklikten, dirençten değil cevap verebilirlikten ve büyüklükten değil hızdan yanadır.

KAYNAKLAR

Ronald H. Coase, "The Nature of the Firm", *The Firm, The Market, and the Law* (Chicago: University of Chicago Press, 1988).

Carl Dahlman, "The Problem of Externality", *The Journal of Law and Economics*, April 1979.

Thomas W. Malone ve Robert J. Laubacher, "The Dawn of the E-Lance economy", *Harvard Business Review*, September-October 1998.

* "Small Is Awesome" *The Freeman*, February 1999, s. 34-37.

Çeviren: Kudret Bülbül

Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi

Atilla Yayla

F.A. von Hayek çok yönlü filozoflar halkasının 20. yüzyıldaki en önemli isimlerindedir.

Yetmiş yılı bulan yazı hayatı boyunca ortaya çıkardığı eserler adeta tek başına bir kütüphane teşkil etmektedir.

Hayek 1950'lere gelindiğinde artık "öldü-bitti" gözüyle bakılan liberal düşünce geleneğini yeniden canlandırmıştır. Yirminci yüzyılın son on yılı içinde meydana gelen "liberalizm ve demokrasi devrimi"nin en büyük mimarı Hayek'tir. Hayek'in, zamanımızda insanlığın karşılaştığı hemen hemen bütün sosyal, siyasal, ekonomik sorunlarla ilgili olarak söyleyeceği şeyler vardır. **Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi** bu ilginç fikirlerden bir demet sunmakta ve alışılmış kalıpların, moda fikirlerin rüzgârına kapılmak, onların esiri olmak istemeyen kimselere Hayek'in fikir dünyasına girme yollarını açmaktadır.

Liberte Yayınları Tel: 312. 230 87 03-230 37 19

Genel Dağıtım : Siyasal Kitabevi Tel: 312. 320 45 10